

Схема маршрутів пошуку кам'яного вугілля і руд в районі Бахмута 1721-1774 рр. Реконструкція М. Ломако

УДК 908

Литвиненко Р.О.

СЕЛО ВЕСЕЛА ГОРА НА ЛУГАНЩИНІ: ІСТОРІЯ НАЗВ І АДМІНІСТРИТИВНОГО СТАТУСУ

Проведене дослідження засвідчило, що сучасне східноукраїнське село Весела Гора на Луганщині за свою більше ніж 250-річну історію мало щонайменше шість офіційних назв, без урахування їхніх варіацій: Шевича, Юзбаша, Лікарське, Веселе, Веселогірськ, Весела Гора. Судячи з усього, послідовність і тривалість функціонування офіційних назв різнилась від динаміки їх використання на побутовому рівні. За свою історію досліджуваній населений пункт змінив 4(5) адміністративних статусів: хутір, слобода, село, містечко (і безпідставно приписаний - дерєвня). Означена проблема ще далека від вирішення й складає інтригуючу дослідницьку перспективу.

Примітним явищем в історії деяких населених пунктів, зокрема з теренів Східної України, є наявність у них кількох назв. При цьому назви можуть послідовно змінювати одна одну в зв'язку з перейменуванням, а можуть уживатися паралельно. Серед паралельних назв співіснують як офіційні, так і неофіційні – народні. За цими ойконімами зазвичай стоять певні історичні події, обставини чи персоналії, що зумовили ту або іншу назву. Причому далеко не завжди вони є відомими й зрозумілими. Відтак назви населених пунктів складають окремий дослідницький інтерес, насамперед для істориків і лінгвістів. Відомо низку прикладів реалізації таких інтересів для теренів Донбасу, причому як у науковому, так і популярному форматі [2; 4; 13; 16; 17; та ін.]. На цих сторінках пропонуємо дещо нетипову розвідку, присвячену назвам і адміністративним статусам одного зі сіл Слов'яносербського р-ну Луганщини – Веселої Гори, історію якого автор досліджує від початку 80-х років минулого сторіччя.

Перш за все маю констатувати, що дата заснування Веселої Гори досі залишається невідомою. В опублікованій до сьогодні довідковій та популярній літературі (наукової немає) жодного разу не вказано більш-менш коректної дати чи відтинку часу для цієї події, не кажучи вже про будь-яку її аргументацію. Серед цих дат фігурують: 1710 р. [22, с. 183] і 1839 р. – як перша письмова згадка [10, с. 813]. Дата, наведена в першому випадку, як і більшість інформації щодо Веселої Гори в цьому виданні [22, с. 168–183], здебільшого є сумішшю плутанини і фантазії, а тому перебувають поза науковою критикою. Друга дата не має посилання на сам документ, але він, з огляду на доступні наразі більш ранні джерела, втрачає актуальність. Найдавніше з відомих автором свідчень існування населеного пункту припадає на 1765 рік, яким датується план-мапа Бахмутського повіту, де на місці сучасної Веселої Гори позначено «х. *Шевича*» [19]. Вочевидь, ця назва має фігурувати за першу документовану (табл. 1). На плані Бахмутського повіту 1767 року цей пункт значиться вже як «хут: *майора Юзбаша*» [20]. Наступного разу хутір Юзбаша, вже підполковника, згадується на початку 1772 р. в журналі командувача корпусу 2-ї армії першої російсько-турецької кампанії генерал-майора О. О. Прозоровського, який розквартирував свої війська в селищах Бахмутського гусарського полку [9, с. 435]. І лише в документах кінця 1775 р., пов'язаних з розшуками пугачовського «полковника» Василя Журби (Злого), вперше з'являється хутір Лікарський, селяни якого переховували повстанця, за що й були покарані [14, с. 69]. Чи існувала ця назва хутору в часи укладання вищезгаданих планів Бахмутського повіту, залишається невідомим.

Назва *Весела Гора* вперше згадується Преосвященним Феодосієм (О. Г. Макеревським), який наводить свідчення знайденого ним в архіві й датованого травнем 1777 р. документу щодо завершення будівництва підполковником Волоського гусарського полку Костянтином Миколайовичем Юзбашем у своїй поміщицькій слободі дерев'яної Благовіщенської церкви, закладеної згідно указу Білгородської консисторії від 1 листопада 1776 р. [27, с. 161]. Таким чином, на останню з наведених дат припадає перша згадка Веселої Гори, причому вже не хутору, а слободи. Відтоді ця назва збереглася до сьогодні. Проте слобода Весела Гора в офіційних документах фігурувала недовго. Окрім щойно наведених дат, вона згадується лише двічі: 1778 р. [7, с. 22] і 1783 р. [27, с. 107].

У доступних же джерелах 80–90-х рр. XVIII ст. і першої половини XIX ст., тобто щонайменше протягом наступних вісімдесяти років, даний населений пункт фігурує під назвою *село Веселе*. Таких документів нам відомо 20: серед них є матеріали переписів та ревізії, воєнно-топографо-статистичний опис, 11 карт і планів, описи до атласів тощо. Найдавніший з них відноситься до 1785 р. [7, с. 26], а найпізніші датуються 1857 і 1859 роками [11; 12; 24, с. 117]. Протягом десятиріч побутування назви *Веселе* ми лише двічі натрапили на назву *Весела Гора* (1837, 1839); при цьому йдеться не про самі документи, а згадки про них (на жаль, без посилання на джерело) [10, с. 813; 21, с. 167–168], що унеможливило перевірку вживаного ойконіму.

Від кінця 1850-х років починається новий період, що тривав понад 80 років, протягом якого побутувала офіційна назва *Веселогірськ* (зрідка *Веселогірське*, *Веселогір'я*, *Всевологірськ*). Найдавніший з документів датовано 1858-м роком [6, с. 193, прим. 60], найпізніший – 1943-м [28]. Перелік джерел, що містять цю назву, включає публікації списків населених місць, статистичні збірки, довідники, мапи та плани, церковні метричні книги та клірову відомість, а також деякі відомчі документи. Причому до початку 1920-х рр. назва *Веселогірськ* була стабільно домінуючою, пізніше (щонайменше протягом 1923–1943 рр.) вона співіснувала з назвою *Весела Гора*.

Зведена хронологічна таблиця 1 засвідчує, що сучасна назва *Весела Гора*, з'явившись нібито ще в 1770-х роках, дивним чином майже зникла з офіційного вжитку майже на 130 років і, відродившись лише в 1910-х роках, поступово входила до обігу. Після другої Світової війни, наскільки це демонструють доступні джерела, вона залишилась єдиною офіційною та побутовою назвою населеного пункту.

Ця обставина видається незрозумілою і не знаходить переконливого пояснення. Є припущення, що деякі назви села, які спорадично, з великими паузами, з'являлися в офіційних джерелах протягом XIX – початку XX ст. (Лікарське, Весела Гора), загалом нікуди не зникали, а залишалися у вжитку неофіційному, побутовому, насамперед серед мешканців села та їхніх сусідів. На жаль, цей неофіційний вжиток практично не залишив по собі слідів, які би дозволили перевірити наше припущення. Натомість деякі факти все-таки вдалося знайти, наприклад, у автобіографічному романі відомого юриста й літератора С. А. Андрієвського, який народився і провів у цих краях своє дитинство [1]. Попри те, що проведені в маєтку Нілусів дитячі роки автора припадають на 1848–1855 рр., коли офіційно село називалося Веселим, а перший розділ роману, в якому йдеться про цей період, писався 1890 року [1, с. 554–555], коли в офіційних документах населений пункт іменується Веселогорськом, С.А. Андрієвський, і це є показовим, називає село Веселою Горою [1, с. 9, 12–13, 15]. Відтак виходить, що ця остання назва, відміна від тогочасних офіційних варіантів, все-таки була у побутовому вжитку. Є інший приклад, з нашого особистого досвіду, коли старі мешканці села, зокрема й мої родичі, в якості більш старої назви Веселої Гори називали Лікарське. Підтвердженням живучості цього останнього ойконіму протягом XIX і початку XX ст. є той факт що він епізодично (6 разів – 1859, 1886, 1888, 1910 – двічі, 1913 рр.) з'являвся в офіційних джерелах у якості другої та навіть третьої назви села (див. табл. 1).

Хотілося би зупинитися й на динаміці адміністративного статусу досліджуваного населеного пункту, адже він не був постійним і неодноразово змінювався. При цьому слід мати на увазі, що ці адміністративні статуси протягом історії поселення відповідали тогочасним нормам і традиціям Російської імперії та СРСР. Як зазначалося вище, найдавнішим статусом, під яким, скоріш за все, і виник населений пункт, був *хутір* (Шевича, Юзбаша, Лікарський), існування якого тривало щонайменше протягом 20 років – 1765–1775 рр. Далі поселення певний час (щонайменше 1776–1883 рр.) існувало як *слобода* Весела Гора. Зазвичай такий статус мали новопоселені селища, що виникали на місці рангових дач (в нашому випадку дачі командира Волоського гусарського полку К.М. Юзбаша) [15, с. 55], які протягом певного часу мали деякі пільги, зокрема податкові [18, с. 61–62]. В подальшому населений пункт значиться як *село* Веселе (1785–1859), а згодом *село* Веселогірськ/е (1858–1862). Саме Веселогірськ підвищив статус до *містечка*, в однозначному статусі якого він проіснував щонайменше протягом 1862–1899 рр. Від 1899 р. для Веселогірська, паралельно зі спорадичним статусом *містечко* (1901, 1903, 1910, 1912, 1914, 1916), починає вживатися статус *село* (в метричних книгах місцевої Благівіщенської церкви значиться винятково останній, перехід на який відбувся протягом 1899 р.), який у подальшому стає єдиним офіційним і для реанімованої назви Весела Гора. Цікавою є та обставина, що протягом своєї історії Весела Гора (Лікарське, Веселе, Веселогірськ) ніколи офіційно не мала статусу «деревні» (невеличкого селища без церкви) [5, с. 441], на відміну, скажімо, від сусідніх поселень Раївка, Христове, Паньківка і навіть Олександрівки. Натомість таким статусом її все-таки штучно наділили на початку радянської доби, в ході проведення перепису 1923 р. [23, с. 78; 26, с. 50].

На останок маємо згадати і про адміністративний статус *волосного центру*, який мав Веселогірськ щонайменше у друг. полов. XIX – перших десятиріччях XX ст. [3, с. 38, № 245; 25, с. 10, № 5; 8, с. 414; 10, с. 34; 23, с. 78, 148, 154; 26, с. 50], будучи ліквідованим у ході радянської територіально-адміністративної реформи 1923 р. До складу волості, окрім волосного центру Веселогірськ, в різні часи входили також «деревні» Раївка, Христова/е, Паньківка № 1 і 2, пізніше ще й хут. Глиняний, Лиман тощо.

Проведене дослідження показало, що сучасне східноукраїнське село Весела Гора, яке на Луганщині, протягом своєї понад 250-річної історії мало щонайменше 6 різних офіційних назв, не враховуючи їхніх варіацій: Шевича, Юзбаша, Лікарське, Веселе, Веселогірськ, Весела Гора. Причини й обставини цих змін, хоча вони і є дуже цікавими з точки зору історії населеного пункту, на жаль, залишаються невідомими. Ще менш висвітленою в джерелах є

динаміка і характер вжитку назв селища на побутовому рівні, який, судячи з деяких даних, не завжди відповідав офіційному формату найменування. За свою історію досліджуваний населений пункт змінив 4(5) адміністративних статусів: хутір, слобода, село, містечко (і необгрунтовано приписаний – «деревня»). Попри виявлені нами факти, розглядувана проблема є далекою від повного розв'язання, що залишає інтригуючу дослідницьку перспективу.

Таблиця 1. *Хронологія вжитку назв населеного пункту*

Шевича	Юзбаша	Лікарський(е)	Веселе	ВеселаГора	Веселогірськ(е)
1765					
	1767				
	1772				
		1775			
				1776	
				1777	
				1778	
				1783	
			1785		
			1786		
			1787		
			1789		
			1792		
			1795		
			1799		
			1800		
			1811		
			1812		
			1816		
			1821		
			1822		
			1827		
			1828		
			1829		
			1830		
				1837	
			1840		
			1857		
					1858
		1859	1859		1859
					1862
					1871
					1881
					1882
					1883
					1884
					1885
		1886			1886
					1887
		1888			1888
					1889
					1890
					1891

					1892
					1893
					1894
					1895
					1896
					1897
					1899
					1900
					1901
					1902
					1903
					1904
					1905
					1906
					1907
					1908
					1909
		1910			1910
				1911	1911
					1912
		1913			1913
				1914	1914
					1915
					1916
					1917
					1918
					1919
					1920
					1921
					1922
				1923	
				1924	
					1926
				1928	
					1930
					1932
				1936	
					1938
				1939	
					1940
					1941
				1942	1942
				1943	1943

SUMMARY

The study showed that the modern East Ukrainian village Vesela Gora in Luhansk region in its more than 250-years of history had at least 6 official names, without taking into account their variations: Shevicha, Yuzbasha, Likars'ke, Vesele, Veselogirs'k, Vesela Gora. Apparently, the consistency and duration of the existence of these official names differed from the dynamics of their use at the household level. During its history, the studied settlement changed 4 (5) administrative statuses: a hamlet, a "sloboda", a village, a small town (and unreasonably attributed – a "derevnia").

The problem under consideration is still far from being resolved and leaves an intriguing research perspective.

Keywords: Luhansk region, Vesela Gora, 18-20th centuries, historical regional studies, oikonyms, administrative status.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреевский С. А. Книга о смерти. – М. : Наука, 2005. – 670 с.
2. Богачева В. Э. Классификация ойконимов в микротопонимии Славяносербского района Луганщины / В. Э. Богачева, Е. Б. Некрутенко // Наука и мир в языковом пространстве. – Макеевка : ДонНАСА, 2016. – С. 157–162.
3. Волости и важнейшие селения европейской России. – Вып. VIII: Губернии Новороссийской группы: Екатеринославская, Таврическая, Херсонская, Бессарабская. – СПб., 1886. – 157 с.
4. Высоцкий В. И. Исторические аспекты топонимов Луганщины / В. И. Высоцкий. – Луганск : Шлях, 2003. – 196 с.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Изд. 2-е. – Т. I: А – З. – СПб.; М. : Изд-во М.О. Вольфа, 1880. – 723 с.
6. Денда Д. Русские беженцы в югославской армии, 1919–1941: к вопросу о деятельности русской эмиграции в Югославии / Далибор Денда // Русский сборник. Исследования по истории России. – Т. VI. – М. : МОДЕСТ КОЛЕРОВ, 2009. – С. 175–194.
7. Джерела до історії населених пунктів Донеччини XVI – XVIII ст.: Збірник документів / укл. В. О. Пірко, І. В. Перова, О. О. Петров. – Донецьк, 2009. – 164 с.
8. Екатеринославский адрес-календарь на 1917 год. – Екатеринослав : Изд. губ. типографии, 1917. – 478 с.
9. Записки генерал-фельдмаршала князя Александра Александровича Прозоровского (1756–1776). – М. : АНО «Редакция альманаха "Российский Архив"», 2003. – 784 с.
10. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Луганська область / АН УРСР. Ін-т історії; Гол. редкол.: П. Т. Тронько (гол.) та ін. – К. : Гол. ред. Укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1968. – 940 с.
11. Карта губерний: Херсонской, Екатеринославской, Таврической и Области Бессарабской. – СПб., 1857 // Подробный атлас Российской империи / Сост. Н. Зуев. – СПб., 1860. – № 12.
12. Карта Славяносербского уезда Екатеринославской губернии. 1859. – ДАЛО. – Ф. 106. – Оп. 1. – Сп. 197.
13. Коваль А. П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України / А. П. Коваль. – Київ : Либідь, 2001. – 302 с.
14. Лисянский А. С. Эхо крестьянских войн / А. С. Лисянский // Неизвестное об известном: Краеведческие очерки. – Донецк: Донбасс, 1978. – С. 37–54.
15. Макидонов А. В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века / А. В. Макидонов. – Запорожье : Просвіта, 2011. – 336 с.
16. Некрутенко Е. Б. Лексико-семантические особенности географических названий Луганщины / Е. Б. Некрутенко, В. Э. Богачева // Наука и мир в языковом пространстве. – Макеевка : ДонНАСА, 2016. – С. 162–166.
17. Отин Е. Н. Происхождение географических названий Донбасса / Е. С. Отин. – Донецк : Юго-Восток, 2014. – 199 с.
18. Пірко В. О. Заселення Донеччини у XVI–XVIII ст. (короткий історичний нарис і уривки з джерел) / Український культурологічний центр. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. – 180 с.
19. План Бахмутского городского уезда с показанием поселенных гусарских рот. Сочинен 1765 года месяца октября. – НБУ ім. В. І. Вернадського. – Інв. № 17370.

20. План Бахмутского городского уезда с показанием поселенных гусарских рот и со значением по границе редутов и бекетных караулов. Сочинен 6 декабря дня 1767 года. – РДБИА. – Ф. 846. – Оп. 16. – Спр. 26037.
21. Подов В. И. Первенец металлургии Украины. Исторический очерк. Документы / В. И. Подов, В.С. Курило. – Луганск: Світлиця, 1998. – 216 с.
22. Половинко Г. Г. Сербська гілка луганського дерева: з історії заселення нашого краю вихідцями з Балкан в середині XVIII століття / Г. Г. Половинко. – Луганськ : Знання, 2004. – 200 с.
23. Промышленность Донбасса: Итоги сплошной подворной переписи Донецкой губернии (январь – февраль 1923 г.). – Харьков : Донбасс, 1923. – Т. 1. – 392 с.
24. Список населенных мест Российской империи. – Т. XIII: Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством (по сведениям 1859 года). – СПб. : Изд. ЦСК при МВД, 1863. – 154 с.
25. Список населенных мест Славяносербского уезда Екатеринославской губернии. – Екатеринослав : Тип. Губ. Земства, 1911. – 36 с.
26. Список населенных пунктов Донбасса: Итоги сплошной подворной переписи Донецкой губернии (январь – февраль 1923 г.). – К., 1924. – Т. 6. – 512 с.
27. Феодосий (Макарьевский). Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. – Вып. 2. – Екатеринослав: Типогр. Я. М. Чаусского, 1880. – 373 с.
28. Deutsche Heereskarte: Osteuropa. 1:300000. – Blatt Nr. a-49: Woroschilowgrad (Lugansk). – D 74: Carl Werner, Reichenbach (Vogtland). – VI.1943.

УДК 94(4776)''1861/1914''

Молчанов В. Б.

УКРАЇНСЬКИЙ ДОНБАС – ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

У статті висвітлюється процес зародження та розвитку важкої індустрії на Донбасі. На підставі різних джерел та історичних досліджень з'ясовується, що головними причинами появи економічного дива стали: зростання переселенських потоків у регіон, екстенсивний розвиток сільського господарства, швидкий промисловий переворот, прискорена індустріалізація, зростання міст.

Серед різних регіонів України надзвичайно важливим є Донбас адже саме тут у другій половині XIX ст. відбулося стрімке зростання важкої індустрії Російської імперії, яке за оцінками М. Кондратьєва не має аналогів у світовій історії [1]. Масове відкриття нових копалин та заводів на Донбасі спричинило колосальний притік як капіталу так і робочої сили. Одним з головних факторів, який вплинув на розвиток промисловості краю був технічний переворот завдяки якому відбулось масове запровадження у виробництво парових машин, які прискорювали виробничий процес і заміняли ручну працю. Зростаюча урбанізація спричинила виникнення значної кількості нових робітничих селищ та збільшення промислового населення в містах.

Зважаючи на вищесказане, метою даного дослідження необхідно визнати вивчення таких аспектів появи економічного дива на Донбасі у другій половині XIX – на початку XX ст., як заселення території, розвиток сільського господарства, промисловий переворот та зростання урбанізації.

Оцінюючи джерельну базу слід вказати, що її основу склали матеріали статистики [2], результати першого перепису населення Росії у 1897 р. [3], рекламні [4] і довідкові видання [5] та публікації у періодиці тих часів [6]. Історіографія представлена роботами А. Рашина [7], О. Дружиніної [8], Л. Мельник [9], Т. Дерев'янкіна [10], С. Петкова [11], А. Маргулова